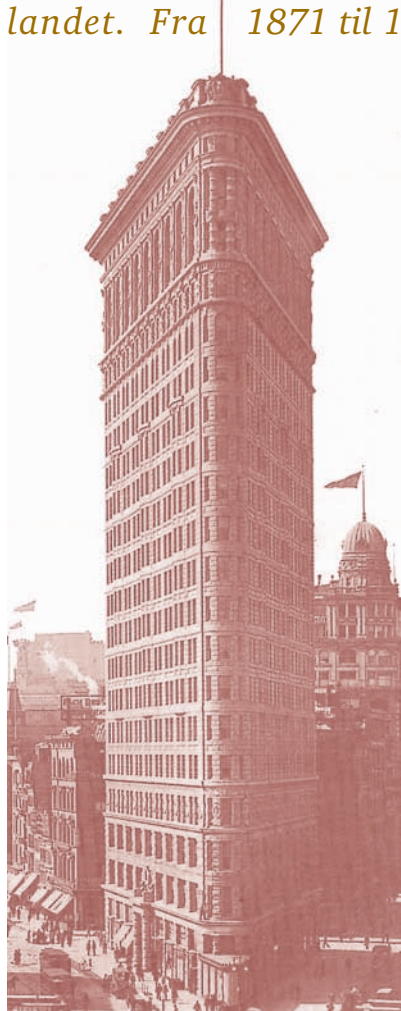

Matrosene rømmer

Med sin reise over Atlanteren i 1821 har Cleng Peerson fått ettermæle som den første norske utvandrer til Amerika. Masseemigrasjonen fra Norge startet imidlertid ikke før i 1866. En type utvandring som voldt problemer var matroser som rømte til utlandet. Fra 1871 til 1915 rømte 41 500 mann fra norske skip i USAs havner.

New Yorks første skyskraper: Flatiron Building, 175 Fifth Avenue (krysset mellom Broadway, Fifth Avenue og 23rd Street), fotografert i 1903 like etter at bygningen sto ferdig. 1903 var toppåret for den oversjøiske utvandringen med 26 784, og de fleste kom til New York. Byen hadde i 1900 3 343 202 innbyggere, av disse var 1 270 080 født i utlandet, 11 387 av disse var født i Norge.

Plansje

Folkemengdens bevegelse 1735-2000

Tabeller

Folkemengde, 1735-2000

Oppgitt årsak til utvandring 1905-1932

Inn- og utvandring, oversjøisk utvandring og utvandring til USA. 1821-1948

Samlet utvandring fra norske havner. 1876-1917

“Den første Nordmann, der udvandrede til Amerika og som paa en Made kan siges at have givet Stødet til Udvandringen skal have været en vis Cleng Peerson fra Stavanger Amt, der i Aaret 1821 reiste over til Amerika. Opmuntrede ved de glimrende Beskrivelser, han gav om de amerikanske Forholde, drog i Aaret 1825 et Selskap på 53 Personer - ogsaa for Størstedelen fra Stavanger og Omegn - over Atlanterhavet”, skrev daværende byråsjef Anders Nicolai Kiær i *Folkemængdens Bevægelse for tiåret 1856-1865*.

Den offisielle utvandringsstatistikken går tilbake til 1821 med Cleng Peerson som første og eneste registrerte utvandrer dette året. A. N. Kiær lanserte også en periodisering av utvandringen som gjør året 1836 til det første året for den “regelmæssige aarlige Udvandring”. Fra da av spredte “Utvandringslysten” seg til “flere og flere Egne af Riget”. Det er likevel fortsatt vanlig å regne at den moderne utvandringen startet med Cleng Peerson. Derimot startet masseutvandringen fra Norge først i 1866. Den har gjennom fire tydelige toppår, to i slutten av det 19. og to i begynnelsen av det 20. århundret. Den første perioden med stor utvandring varte fra 1866 til 1873, den andre fra 1879 til 1893, den tredje fra 1900 til 1914 og den fjerde perioden med stor utvandring varte fra 1923 til 1929. De aller første opplysningene om norsk utvandring finnes i *Amtmennenes femårsberetninger 1841-45*. Innledningskapitlet ble avsluttet med en betraktning om at også “de mørke Sider” som hadde vist seg i “det forløbne Femaar” burde omtales: nemlig “den tiltagende Luxus og overdaadige Levemaade selv iblant Bønderne og den Simplere Haandværker og den store Udvandring til Nord-Amerika”.

Uoffisiell utvandring?

Allerede i amtmennenes femårsberetninger fra 1846-50 blir det beklaget at i tillegg til de 32 personene som offisielt hadde utvandret, hadde også 94 sjøfolk dratt fra Jarlsberg og Laurvigs Amt: “En slags Udvandring er ogsaa den hyppige Rømning af Søfolk i Udlandet, der i Særdeleshed har tiltaget efter Udvidelsen af den transatlantiske Fart, og som ikke sjelden skjer af gifte Folk, der med en paafaldende Letsindighed overlade deres Familier til en mørk Fremtid”. I innledningen til *Folkemængdens bevægelse for tiåret 1856-1865* skrev Kiær at 6 000 personer, hovedsakelig sjøfolk, hadde rømt fra sine båter “fornemlig i engelske og amerikanske Havne”.

For en periode på 40 år, fra 1866 til 1906, ble oppgavene til “Indrulleringscheferne” over antall “af rømte og af tilbagekomne Matroser” publisert som en del av sjøfartsstatistikken. (Tallene må ikke forveksles med hærens registrering av antall fraværende ved sesjon på grunn av utvandring).

Ifølge Norges Skipsfart fra 1872 var 3 019 av i alt 16 337 “fraværende paa Grund af Rømning”. Det ble naturligvis oppfattet som et problem at gjen-
nom en årrekke hadde nær hver femte vernepliktige matros rømt. Også for
skipsfarten skapte det vanskeligheter at så mange av matrosene stakk av i
utlandet. Tallene for rømte eller “deserterende Søfolk” som ble registrert av
innrulleringssjefene, ble også regnet for å være for lave. I Livs- og Døds-
tabeller for det norske folk i *Erfaringer fra Tiaaret 1881/82-1890/91* het
det: “Af Hensyn til disse Opgavers Ufuldstændighed, hvad Antallet af rømte
Sømænd angaar, er Indrulleringschefernes Opgaver bleven forøget med 50
Pct., hvorhos man ogsaa som en særskilt Post har opført et beregnet mindre
Tillæg (648 Mænd) repræsenterende den øvrige Nettoudflytning, deri-
blandt Sømænd der har forhyret sig i Udlandet.”

Historikeren Johan Nicolay Tønnessen har undersøkt oppgavene for røm-
ning fra norske skip i utenlandske havner fra 1850 til 1914, og argumen-
terer for at tallet på utvandrere ved rømning viser et litt annet mønster enn
den offisielle utvandringen: ”Sammenholder man tallene for rømte med ut-
vandrede, vil man se at de har en viss tendens til å holde hverandre i balan-
se, slik at summen av dem er langt mer konstant enn for hver enkelt av
dem; det gjelder særlig de to viktigste 10-års perioder 1881-90 og 1901-10.
Mens antallet rømte når sin største høyde 1881-85, er utvandringen meget
lav; i 1886-90 øker denne voldsomt, mens rømningstallet synker; summen
av de to er temmelig lik i begge femårsperioder. 1901-10 er forholdet om-
vendt, mens antallet utvandrede synker fra 1901-05 til 1905-1910 med
1 500, øker rømningen med nøyaktig det samme tall; (...).

Tønnessen hevder at det er “stor rømning i dårlige år for norsk skipsfart og
liten rømning i gode år.” På 45 år (1871-1915) rømte 41 500 mann fra
norske skip i USAs havner. Mens oppgavene til innrulleringssjefene ble
ansett for å være for lave, var konsulantenes tall for rømte sjøfolk fra
norske skip for høye. Konsulantrapportene omfattet ikke bare norske sjø-
folk, men sjøfolk også fra andre land, hovedsakelig svenske som rømte fra
norske skip. For de fleste av årene er det ikke mulig å gi tall for statsborger-
skapet til de rømte sjøfolkene. “Fra de forende Rigers Konsulater i Kvebek
og New-York er det meddelt Opgaver over Antallet af de dersteds fra
Norske Fartøer rømte Matroser (...). For New-Yorks Vedkommende opgives
det beklagelige Tal af 812 Sømænd rømte fra norske Fartøier i 1872”.

Rømte sjøfolk.¹ 1866-1906

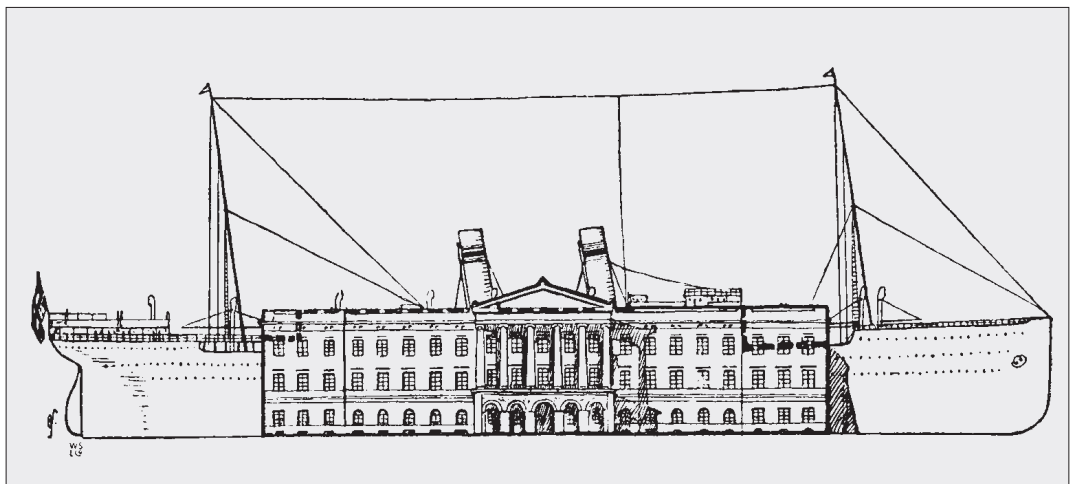
	Rømte	Hjem- vendte	Rømte fra norske skip
1875	797	610	1 768
1876	829	652	1 898
1877	711	611	2 075
1878	766	545	2 319
1879	755	547	2 827
1880	977	604	3 240
1881	1 004	624	3 112
1882	1 110	625	2 888
1883	1 190	676	2 818
1884	831	600	2 021
1885	903	592	2 078
1886	645	572	1 996
1887	862	566	2 302
1888	797	609	2 515
1889	909	667	2 401
1890	702	772	2 065
1891	799	671	1 612
1892	853	619	1 324
1893	667	613	1 170
1894	470	478	1 067
1895	411	369	653
1896	404	395	1 008
1897 ²	350	291	1 060
1898	490	334	1 412
1899	499	511	1 534
1900	560	489	1 411
1901	539	463	898
1902	454	477	1 375
1903	541	420	858
1904	523	484	756
1905	495	390	..
1906	512	392	..

¹ Rømte og hjemvendte sjøfolk omfatter bare norske statsborgere og ble rapportert av innrulleringssjefer, rømte fra norske skip omfatter også sjøfolk (andre lands statsborgere og norske statsborgere) som hadde rømt flere ganger.

² For 1897 mangler tallene for innrulleringssjefen for Kristiania distrikt.

Kilde: Norges skipsfart, 1872-1906.

Det var stor konkurranse mellom rederiene om å transportere emigranter fra Europa til USA. Først den 27. august 1910 ble Den norske Amerikalinje stiftet og i 1913 satte rederiet sitt første skip, S/S Kristianiafjord, i trafikk. Rederiet valgte å presentere størrelsen på skipet (10 666 bruttotonn) ved å plassere slottet midtskips. Rederiet overtok båten fra verftet i Birkenhead i 1913, det forliste i juli 1917 på Cape Race, New Foundland.

No. 26. Tabel over Søfolk rømte fra norske Fartøier i Aarene 1873 og 1874, fordelt efter Rømningsstedet. (Marins qui ont déserté des navires norvégiens en 1873 et 1874 par port, où la désertion a eu lieu).

Havne.	A. Efter Opgaver fra Indrullingscheferne i Drammens, Christianssands, Thordhjem og Tromsø Distrikter for 1874.	B. Rømning fra norske Skibe ifølge Opgaver fra vedkommende Consuler.					Havne.	A. Efter Opgaver fra Indrullingscheferne i Drammens, Christianssands, Thordhjem og Tromsø Distrikter for 1874.	B. Rømning fra norske Skibe ifølge Opgaver fra vedkommende Consuler.				
		Samlet Antal.	Heraf Norske.	Heraf Svenske.	Heraf Fremmede.	Samlet Antal.			Heraf Norske.	Heraf Svenske.	Heraf Fremmede.		
												1873	1874
	1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6
Arendal	1	-	-	-	-	-	Marseille	2	-	-	-	-	-
Svinor	1	-	-	-	-	-	St. Ybes	-	-	93	-	-	-
ved Mandal	1	-	-	-	-	-	Alicante ¹⁾	-	-	-	-	-	-
Christiansund	1	-	-	-	-	-	Italiensk Havn	1	-	-	-	-	-
Norske Havne (ikke nærmere opgivet)	2	-	-	-	-	-	Kvebek	5	161	186	-	-	-
Ma ²⁾	1	-	-	-	-	-	Saguenay	-	6	-	-	-	-
Gefle	1	-	-	-	-	-	Gaspé	-	4	-	-	-	-
Sundsvall	6	-	-	-	-	-	St. John, N. B.	6	75	65	-	-	-
Nyland	1	-	-	-	-	-	Dalhousie	-	4	1	-	-	-
Svenske Havne (ikke nærmere opgivet)	11	-	-	-	-	-	Miramichi	5	71	69	-	-	-
Kjøbenhavn	2	-	12	-	-	-	Buctouche	-	6	6	-	-	-
London	17	228	112	-	-	-	Pugwash	-	4	-	-	-	-
Sharpness	1	-	-	-	-	-	Yarmouth, N. S.	-	2	-	-	-	-
Fowey	-	1	-	-	-	-	New-York	47	1,009	796	9537	971	9188
Plymouth	1	-	-	-	-	-	Portland	2	-	-	-	-	-
Par	1	-	-	-	-	-	Boston	-	63	7	-	-	-
Bristol	1	11	-	-	-	-	Philadelphia	6	-	-	-	-	-
Gloucester	3	14	-	-	-	-	Baltimore	8	115	119	59	60	-
Newport	-	9	-	-	-	-	Wilmington	-	87	-	-	-	-
Cardiff	2	77	-	-	-	-	Charleston	-	24	-	-	-	-
Swansea	1	24	-	-	-	-	Savannah	2	5	-	-	-	-
Liverpool	13	159	-	-	-	-	Doboy	1	-	-	-	-	-
Barrow	1	9	-	-	-	-	Pensacola	6	126	-	-	-	-
Blyth	-	1	-	-	-	-	Neworleans	13	123	-	-	-	-
Newcastle	3	12	-	-	-	-	Galveston	4	-	-	-	-	-
Shields	1	19	-	-	-	-	Amerikanske Havne (ikke nærmere opg.)	18	-	-	-	-	-
Sunderland	-	7	-	-	-	-	Matanzas	1	-	-	-	-	-
Hartlepool	1	18	-	-	-	-	Buenos Aires	-	-	8	-	-	-
Middlesbro	-	20	-	-	-	-	Uopgivet	8	-	-	-	-	-
Hull	5	18	-	-	-	-	Ialt	300	2,707	1,943	597	322	-
Grimsby	-	15	-	-	-	-	Rekapitulation.						
Dundee	1	5	-	-	-	-	Norge	6	-	-	-	-	-
Grangemouth	-	4	-	-	-	-	Sverige	20	-	-	-	-	-
Leith	2	-	-	-	-	-	Danmark	2	-	12	-	-	-
Greenock	2	8	-	-	-	-	Storbritanien og Irland	102	687	539	-	-	-
Glasgow	-	11	-	-	-	-	Russ. Hv. v. Østersøen	3	-	-	-	-	-
Belfast	-	3	-	-	-	-	Tydske	2	-	4	-	3	-
Dublin	-	12	-	-	-	-	— Nordsøen	5	-	3	1	-	-
Cork	-	2	-	-	-	-	Holland	10	64	41	-	-	-
Kinsale	1	-	-	-	-	-	Belgien	10	41	43	-	-	-
Britiske Havne (ikke nærmere opgivet)	45	-	-	-	-	-	Fr. Hv. v. Atlanterh.	5	32	39	-	-	-
Riga	3	-	3	-	-	-	— Middelh.	2	-	-	-	-	-
Königsberg	1	-	1	-	-	3	Portugal	-	-	3	-	-	-
Pillau	1	-	-	-	-	-	Italien	1	-	-	-	-	-
Rostock	1	-	-	-	-	-	De brit. Besiddelser i Nordamerika	16	331	329	-	-	-
Hamburg	4	-	3	1	-	-	Førene Stater: Hv. ved Atlanterhavet	66	1,303	922	596	319	-
Bremerhafen	1	-	-	-	-	-	Do. do. Havne ved den mexikanske Bugt	23	249	-	-	-	-
Amsterdam	1	-	-	-	-	-	Amerikanske Havne (ikke nærmere opg.)	18	-	-	-	-	-
Rotterdam	6	-	-	-	-	-	Kuba	1	-	-	-	-	-
Nieuwediep	1	-	41	-	-	-	Laplatastaterne	-	-	8	-	-	-
Hollandske Havne (ikke nærmere opgivet)	2	64	-	-	-	-	Uopgivet	8	-	-	-	-	-
Antwerpen	8	41	-	-	-	-	Summa	300	2,707	1,943	597	322	-
Gent	1	-	-	-	-	-							
Belgiske Havne (ikke nærmere opgivet)	1	-	-	-	-	-							
Boulogne	1	-	-	-	-	-							
Treport	1	-	-	-	-	-							
Havre Konsulatdistrikt	-	27	39	-	-	-							
Bordeaux	3	5	-	-	-	-							

1) Fra Vicekonsulaterne i Storbritanien og Irland.

2) 39 i Antwerpen, 4 fra Vicekonsulatstationerne.

3) Heraf 2 paagrebne.

4) Fra de forenede Rigers Skibe.

5) Intet Rømningsstillede, uden at Rømlingen er bleven paagreben.

6) Kun tilnærmelsesvis rigtigt. Fra norske og svenske Skibe rømte ialt 881 Mand, hvoraf 537 Norske, 156 Svenske og 188 Fremmede.

Norwegian Deaconesses' Home and Hospital: Ambulanse fotografert i 1895, nå Lutheran Medical Center, grunnlagt i 1883. De fleste nordmenn som kom til New York City bosatte seg først og fremst langs dokkene, kaiene og skipsverftene i Hamilton Avenue, Brooklyn. Seinere, ved forrige århundreskifte, bosatte mange seg lenger sør, i Bay Ridge.

I 1940 bodde det om lag 55 000 norskfødte (eller av foreldre født i Norge) i NYC. Annen- og tredjegenasjons nordmenn derimot flyttet til forstedene. I 1990 hadde den norske befolkningen i NYC sunket til om lag 10 000.

En rapport fra konsulen i San Francisco fra 1888, refereres av Tønnessen: “Kunne våre skip, blott beholde sine i hjemlandet til små hyrer påmønstrede mannskap, måtte de kunne tjene bedre her enn i de fleste andre farvann, men dessverre hører rømming til dagens orden og tiltar heller enn avtar, og å arrestere rømningene har vist seg forbundet med så meget besvær og så mange omkostninger og ubehageligheter for kapteinen at det ikke lønner seg. For sjøfolk i kystfart betales fra \$ 30-45 pr. mnd., \$ 20-30 på lengre farvann. Dette samt runnernes glimrende falske beskrivelse av forholdene her og løfter om gull og grønne skoger er for meget for matrosene, som løper sin vei, for innen en dags eller høyst en ukes tid igjen å bli brakt om bord i et annet fartøy, hvor boardingmasteren tar deres to måneders hyreforskudd som de altså må tape ved siden av de ofte 6 à 8 måneders hyre de har til gode i det fartøy de rømte fra. I sannhet et sørgelig tap for dem. Disse penger som sjøfolkene således lar i stikken, hjelper jo å betale forskjellen i hyren mellom det bortrømte og det nye mannskap, men på den annen side forlanger shipping- og boardingmastrene \$ 30-45 for hver mann i bonus av fartøyet foruten de to måneders advance fra sjømannen selv.”

Det er to årsaker til det store antallet rømninger til USA som trekkes fram av Tønnessen; “mange har tatt hyre for å emigrere og således få gratis overreise” men det store flertall “har rømt på grunn av den lette adgang til gode hyrer i den amerikanske handelsflåte, særlig i kystfarten og i farten på de store sjøer”. Samme år som Cleng Peerson reiste til Amerika, leverte representant J. Blom fra Skien og Porsgrunn et forslag til odelstinget om å skjerpe forordningen av 3. juni 1803 1. kap. §65 som fritok rømte sjøfolk som vendte hjem for straff. Begrunnelsen for forslaget var: “Ikke sjelden settes våre skipsførere på deres utenrikske reiser i den største forlegenhet derved at deres matrosor bortrømmer, (...)”. Forslaget viser at utvandring ved sjøfolks rømning i utenlandske havner var utbredt før 1821.

Lov om utvandringskontrakt

Etter å ha presentert en tabell som viste den norske utvandringen fra 1861 til 1880, skrev Boye Strøm i *Meddelelser fra Det statistiske Centralbyreau, Første Bind*, No. 6: “Det store Tiltrækningspunkt for denne utvandringen –

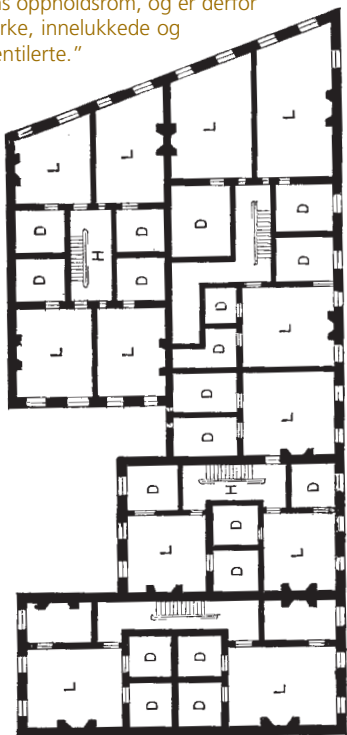
Motstående side:

Faksimilen er hentet fra Tabeller vedkomende Norges Skipsfart i aaret 1874. Den viser at av 2 707 sjøfolk som rømte fra norske fartøyer i 1873, var det 1 009 som stakk av i New York. Også i 1874 skjedde godt over en tredjedel av alle rømningene her. Årsakene til at sjømenn stakk av blir også tatt opp i kapitlet *1894 - anneus horribilis*. En viktig grunn var at arbeidsmarkedet for sjømenn i utenriksfart var internasjonalt, og hyrene på norske båter var lavere enn hyrene på for eksempel amerikanske skip.

Et annet forhold som hadde en viss betydning var at rederiet og skipperen beholdt den opp-tjente hyren til sjøfolk som ble borte. Det førte igjen til at mange skipperer ble beskyldt for å jage i land sjømenn de var misfornøyd med eller ikke likte. Norskfødte Andrew Furuseth (1854-1938), som i 1890 ble sekretær i Sailor's Union of the Pacific og i 1908 formann i International Seaman's Union, kjempet i over 25 år for å lovfeste at sjømenn hadde rett til å kreve sin hyre når de kom i havn. Byrået offentliggjorde tall for rømte sjøfolk fram til første verdenskrig, mens rederforbundet (Noen statistiske opplysninger om norsk og utenlands skipsfart, fremlagt på Norges Rederforbunds generalmøte september 1929) også gir tall til 1929. Så seint som i 1923 var det ifølge disse oppgavene over 1 500 sjøfolk som rømte.

Jacob A. Riis var født i Ribe i Danmark i 1849 og døde i USA i 1914. Han kom til USA i 1870 og arbeidet fra 1877 til 1888 som politireporter for The New York Tribune. Han ble berømt for sine beskrivelser av kriminaliteten i Mulberry Bend og den ubeskrivelige fattigdommen og overbefolkningen av leiegårdene i Lower East Side. Han vakte stor oppmerksomhet med sin artikkel *Flashes from the Slums* i the Sun i 1888 og ble berømt for sin bok *How the Other Halves Lives* i 1890. Mulberry Street gjør en sving som kalles Mulberry Bend eller bare The Bend. I denne svingen gikk det et smug til Baxter Street som ble kalt Badit's Roost. Riis fotograferte smuget og viet et helt kapittel til The Bend i *How the Other Half Lives*. Ifølge Riis var dette det farligste området i New York i 1890.

Grunnriss av kaserne fra 1863, L står for light, og betyr at rommer har vindu, D står for dark, og betyr at rommet ikke har vindu. H står for halls, trappoppgang. New Yorks Council of Hygiene uttalte om denne bygningen ett år etter at den var reist: "Her er det 12 oppholdsrom og 21 soverom, og bare seks av soverommene har mulighet for tilgang til lys og luft, unntatt gjennom familiens oppholdsrom, og er derfor mørke, innelukkede og uventilerte."

ligesaavelsom overhodet for den hele europæiske Emigration – er som bekendt den nordamerikanske Union."

Dette var den første frittstående artikkelen Byrået publiserte som var viet norsk utvandring. Strøm hevder videre i artikkelen at "paa Grund af den store Lethed og Prisbillighed, hvormed deslige Masseudflytninger i vore Dage kan foregaa" gjør at utvandringstallene også ble "et godt Billede af, hvorledes de økonomiske Forhold i det heromhandlede Tidsrum have artet sig". Det var altså enda en grunn til å interessere seg for utvandringstallene.

Ifølge lov av 22. mai 1869 skulle utvandringsagentene skrive kontrakt med hver utvandrer, og denne avtalen skulle politimesteren eller lensmannen på stedet ha kopi av. Deretter ble opplysningene sendt til Tabellkontoret, Statistisk sentralbyrås forgjenger, innen utgangen av hvert år. I tillegg ble det gitt oppgaver hver måned/hvert kvartal fra de seks største byene.

På bakgrunn av disse opplysningene ble de offisielle tallene for utvandring laget. Som emigrant ble regnet person bosatt i Norge som reiste utenlands i den hensikt å bosette seg der permanent. Men loven fra 1869 forlangte anmeldelsesplikt bare for den oversjøiske utvandringen. Norske statsborgere som utvandret til ikke-oversjøiske områder, ble derfor ikke registrert. Selv om dette er en svakhet ved statistikken kan det ikke herske noen som helst tvil om at hovedstrømmen av den norske utvandringen gikk til Nord-Amerika i annen halvdel av det 19. og den første tredjedelen av det 20. århundret. Først fra 1951 ble de fleste svakhetene ved utvandringsstatistikken fjernet samt at tall for innvandringen også ble registrert.

Den kjensgjerning at den offisielle statistikken lenge bare ga tall for norske statsborgeres oversjøiske utvandring, og ikke for den tallmessig mindre betydningsfulle utvandringen til andre områder, kan ha vært med på å skape og opprettholde forenklete forestillinger om utvandringen. Videre har mangelen på offisiell statistikk over innvandringen (bortsett fra oppgaver i folketellinger om personer født i utlandet), kunnet nære feilaktige oppfatninger om den norske befolkningens homogenitet med hensyn på fødeland i både det 19. og 20. århundret. Den største mangelen ved utvandringsstatistikken er imidlertid at den naturlig nok ikke omfatter sjømennenes uregistrerte utvandring, men tall fra konsulatene og innrulleringssjefene kan bøte på denne mangelen.

Hvorfor startet ikke masseutvandringen allerede på 1830-tallet?

For å forklare utvandringstallene argumenterer A. N. Kiær for at den demografiske og økonomiske situasjonen i begynnelsen av 1830-årene og i slutten av 1860-årene (forordet i den nevnte utgaven av Folkemengdens bevegelse er datert juni 1869) var ganske like: “Aldersklassen 20-30 Aar” som omfatter mange arbeidssøkende var i “usædvanlig stærk Tilvæxt” samtidig som det i tre av årene mellom 1836-1845 var “Misvæxtaar”. Nå hadde det riktignok ikke vært misvekst i slutten av 1860-årene, men “Klagerne over Arbeidsløshed” lød “stærkere end paa lange Tider”.

Kiær brukte et bilde for å forklare hvorfor masseutvandringen først tok til i 1866: Utvandningsstrømmen måtte bryte seg “Aabning gjennom Dæmningen”, først når det var skjedd kunne “Udvandningsstrømmen” flyte “stærkere og stærkere om end økonomiske og andre Forhold i enkelte Aar have forårsaget Uregelmæssigheder i Utviklingen”. Forskjellen var at “Udvandningsstrømmen i Mellemtiden har banet sig en bred Vei, paa samme Tid, som Familieforbindelser, Tilsendelse af Reisepenge, de lettere Kommunikationer og Forholdenes Udvikling i det hele taget dels tilskynde til Reisen i høiere Grad end før, dels have løsnet de Baand, der knytte de enkelte Individer og Familierne til Fædrelandet.” Kiær så bort fra utvandringen til “andre Lande end Amerika”.

Riis tok i sine forskjellige publikasjoner for seg de sosiale forholdene for innvandrere som nylig hadde kommet til Amerika og som ofte slo seg ned i leiekasernene i Lower East Side på Manhattan. Fotografiet viser syersker i Gotham Court, som var en stor leiekaserne i Cherry Street. I 1900 var det 42 700 slike leiekaserner med i alt 1 585 000 beboere på Manhattan. For tekstilindustrien i New York har billig arbeidskraft og utstrakt bruk av hjemmearbeid, som på fotografiet, vært viktig. En av forklaringene som gis på den sterke økonomiske veksten i New York i 1990-årene var at lønnen for syersker på det svarte arbeidsmarkedet i Chinatown falt fra fire til to US\$ per time, det vil si fra tre til fem US\$ under minimumslønn (Peter Kwong, *The New Chinatown*, revised edition, New York 1996).

Folketellingen i USA i 1890 var den første som forsøkte å registrere om innvandrerne var i stand til å snakke engelsk. Alle skulle svare på spørsmålet "Able to speak english" og "If not, the language or dialect spoken." Resultatet fra tellingen i 1890 var at 15,6 av de hvite første- generasjons- og annengenerasjonsinnvandrere ikke kunne engelsk.

I folketellingen i 1900 ble spørsmålet gjentatt og tabellen under er hentet fra *Census Re-*

ports, Volume II, Population, Part II, Washington, United States Census Office 1902. I 1900 var andelen innvandrere som ikke kunne engelsk noe lavere, 12,2 prosent av alle førstegenerasjons- og annengenerasjonsinnvandrere over 10 år. Tabellen under viser antall innvandrere over 10 år som ikke kunne engelsk etter stat og i hvilke land de er født. I tre områder var andelen hvite innvandrere som ikke kunne engelsk over 10 prosent. Det var i New Mexico, Arizona og Texas hvor

spansktalende innvandrere fra Mexico dominerte. Florida med mange spansktalende innvandrere fra Cuba og de vestindiske øyer. Det siste området var New Hampshire, Maine og North Dakota. Fransk-kanadiere dominerte i New Hampshire og Maine, mens nordmenn og russere dominerte blant hvite innvandrere som ikke kunne engelsk i North Dakota. Tallmessig var det imidlertid flest nordmenn som ikke kunne engelsk i i Wisconsin og Minnesota.

TABLE LXXIII.—*White persons of foreign parentage 10 years of age and over who can not speak English, distributed according to principal birthplace of parents, for certain states and territories arranged geographically: 1900.*

STATES AND TERRITORIES.	Number who can not speak English.	Principal birthplace of parents.	STATES AND TERRITORIES.	Number who can not speak English.	Principal birthplace of parents.
North Atlantic division:			North Central division—Continued.		
Maine	16,496	Canada (French), 14,123; all other, 2,373.	Iowa	26,395	Germany, 12,711; Norway, 3,244; Bohemia, 2,935; Sweden, 2,271; all other, 5,234.
New Hampshire	17,706	Canada (French), 15,304; all other, 2,402.	Missouri	15,372	Germany, 8,806; Italy, 1,401; Poland, 1,036; all other, 4,129.
Vermont	4,162	Canada (French), 2,280; Italy, 1,155; all other, 727.	North Dakota	18,873	Russia, 7,142; Norway, 4,349; Germany, 1,758; all other, 5,624.
Massachusetts	78,019	Canada (French), 32,593; Italy, 11,530; Poland, 10,492; Russia, 4,187; Sweden, 1,560; Germany, 1,373; Austria, 1,251; all other (Portugal principally), 15,033.	South Dakota	14,059	Russia, 5,558; Norway, 2,632; Germany, 2,066; all other, 3,803.
Rhode Island	17,559	Canada (French), 9,621; Italy, 4,143; Poland, 959; all other, 2,836.	Nebraska	18,481	Germany, 6,226; Bohemia, 5,031; Sweden, 1,852; Russia, 1,690; Poland, 1,020; all other, 2,662.
Connecticut	27,131	Italy, 7,775; Canada (French), 4,617; Poland, 4,448; Hungary, 2,274; Russia, 2,055; Austria, 1,757; Germany, 1,691; all other, 2,514.	Kansas	11,326	Russia, 3,117; Germany, 3,012; Sweden, 1,475; all other, 3,722.
New York	222,804	Italy, 74,581; Russia, 40,154; Germany, 30,462; Poland, 23,476; Austria, 22,837; Hungary, 9,404; Bohemia, 6,202; all other, 15,688.	South Central division:		
New Jersey	49,110	Italy, 16,750; Germany, 6,908; Hungary, 6,818; Austria, 5,240; Poland, 5,129; Russia, 4,335; all other, 3,930.	Kentucky	1,924	Germany, 1,256; all other, 668.
Pennsylvania	162,693	Poland, 34,595; Austria, 34,172; Italy, 31,266; Hungary, 24,098; Germany, 14,861; Russia, 13,122; all other, 10,579.	Tennessee	695	Italy, 345; all other, 350.
South Atlantic division:			Alabama	785	Italy, 284; Germany, 201; all other, 300.
Delaware	1,537	Poland, 588; Italy, 553; all other, 396.	Louisiana	8,585	Italy, 6,317; France, 1,356; all other, 912.
Maryland	7,702	Germany, 2,479; Russia, 2,152; Poland, 904; Italy, 829; all other, 1,338.	Texas	100,592	Germany, 9,059; Bohemia, 5,969; Austria, 3,397; Italy, 1,382; Poland, 1,240; all other (Mexico principally), 79,545.
Virginia	833	Hungary, 342; all other, 491.	Oklahoma	1,432	Russia, 511; Germany, 370; Bohemia, 296; all other, 256.
West Virginia	3,648	Italy, 1,653; Hungary, 508; Austria, 483; Poland, 294; Russia, 251; all other, 459.	Arkansas	981	Germany, 333; Italy, 219; Switzerland, 108; all other, 271.
Florida	5,773	Italy, 1,080; all other (Cuba and West Indies principally), 4,693.	Western division:		
North Central division:			Montana	3,146	Austria, 933; Italy, 798; Canada (French), 246; all other, 1,174.
Ohio	52,864	Germany, 18,345; Hungary, 6,690; Poland, 6,359; Bohemia, 5,754; Italy, 4,991; Austria, 4,915; all other, 5,810.	Wyoming	1,970	Austria, 511; Italy, 368; all other, 1,091.
Indiana	12,050	Germany, 5,614; Poland, 1,647; Austria, 1,173; all other, 3,616.	Colorado	6,800	Italy, 2,594; Austria, 2,007; Russia, 482; all other, 1,717.
Illinois	104,942	Germany, 30,070; Poland, 25,252; Bohemia, 12,926; Italy, 8,964; Sweden, 6,565; Russia, 5,855; Austria, 4,731; all other, 10,579.	New Mexico	8,272	Italy, 193; Austria, 127; all other (Mexico principally), 7,947.
Michigan	50,939	Germany, 12,968; Poland, 11,086; Canada (French), 3,444; Italy, 2,658; Sweden, 2,332; all other (Holland and Finland principally), 18,450.	Arizona	12,002	Italy, 186; all other (Mexico principally), 11,816.
Wisconsin	91,821	Germany, 50,119; Poland, 13,690; Norway, 8,501; Bohemia, 4,864; Sweden, 2,934; Austria, 2,036; all other, 9,677.	Utah	2,251	Denmark, 611; Sweden, 597; Italy, 270; Norway, 170; Switzerland, 161; Germany, 117; all other, 325.
Minnesota	71,634	Norway, 17,702; Germany, 16,631; Sweden, 14,807; Bohemia, 4,368; Austria, 2,902; all other, 15,224.	Idaho	942	Italy, 269; Sweden, 189; all other, 484.
			Washington	3,875	Italy, 561; Germany, 545; Russia, 456; Sweden, 428; Norway, 391; Austria, 304; all other, 1,190.
			Oregon	2,131	Germany, 448; Russia, 281; Italy, 239; Switzerland, 222; Sweden, 120; all other, 821.
			California	20,149	Italy, 6,738; France, 1,386; Germany, 1,073; Switzerland, 697; Austria, 451; all other (Portugal and Mexico principally), 9,804.

New York, Manhattan, utsikt mot syd over Fifth Avenue som går fra Washington Square, langs Central Park til Harlem River. Fotografiet er tatt over krysset mellom 59. gate som går langs sydsiden av Central Park og Fifth Avenue. Rett ned til høyre Plaza Hotel, til venstre og bak Empire State Building ligger World Trade Center. Mellom Chrysler Building og Empire State Building ligger Metlife, tidligere Pan Am-bygningen. Ved 23. gate krysser Broadway Fifth Avenue, her ligger Flatiron Building.

Årsaker til utvandring

Det ble utviklet en rekke teorier om årsakene til utvandring: “eventyrlyst”, “religiøse motiver”, “den germanske rases trang og lyst til å eie jord”, slekt og vennsforhold” og “svingninger i det økonomiske liv”. Flere av disse forestillingene ble prøvet mot statistisk materiale i Utvandringsstatistikk. Fra 1905 til 1932 måtte utvandrerne skjematisk registrere svar på en del spørsmål. Så å si ingen oppga som grunn at de reiste for å ta utdannelse eller at det var mangelen på jord i Norge. De fleste menn og kvinner oppga “manglende adgang til lønnende beskjeftigelse.” Under en så generell formulering som karakteriserte situasjonen i Norge kunne det ligge et vell motiver og bevegelsesgrunner som hadde det til felles at muligheten til “lønnende beskjeftigelse” ble ansett å være bedre i Nord-Amerika enn i Norge.

Kilder:

Beretn. om Kongeriket Norges økonomiske Tilstand i Aarene 1840-1845 med tilhørende Tabeller. Christiania 1847

Beretning om Kongeriket Norges økonomiske Tilstand i Aarene 1846-1850 med tilhørende Tabeller. Christiania 1853

Meddelelser fra Det statistiske Centralbyureau, Første Bind, No. 6, Kristiania 1882

NOS VII. 25., Utvandringsstatistikk, Utgitt av departementet for sociale saker, Kristiania 1921

C. No. 1 Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1856-1865, Christiania 1869

NOS III No. 68 Livs- og Dødstabeller for det norske Folk efter Erfaringer fra Tiaaret 1871/72-1880/81, Kristiania 1888

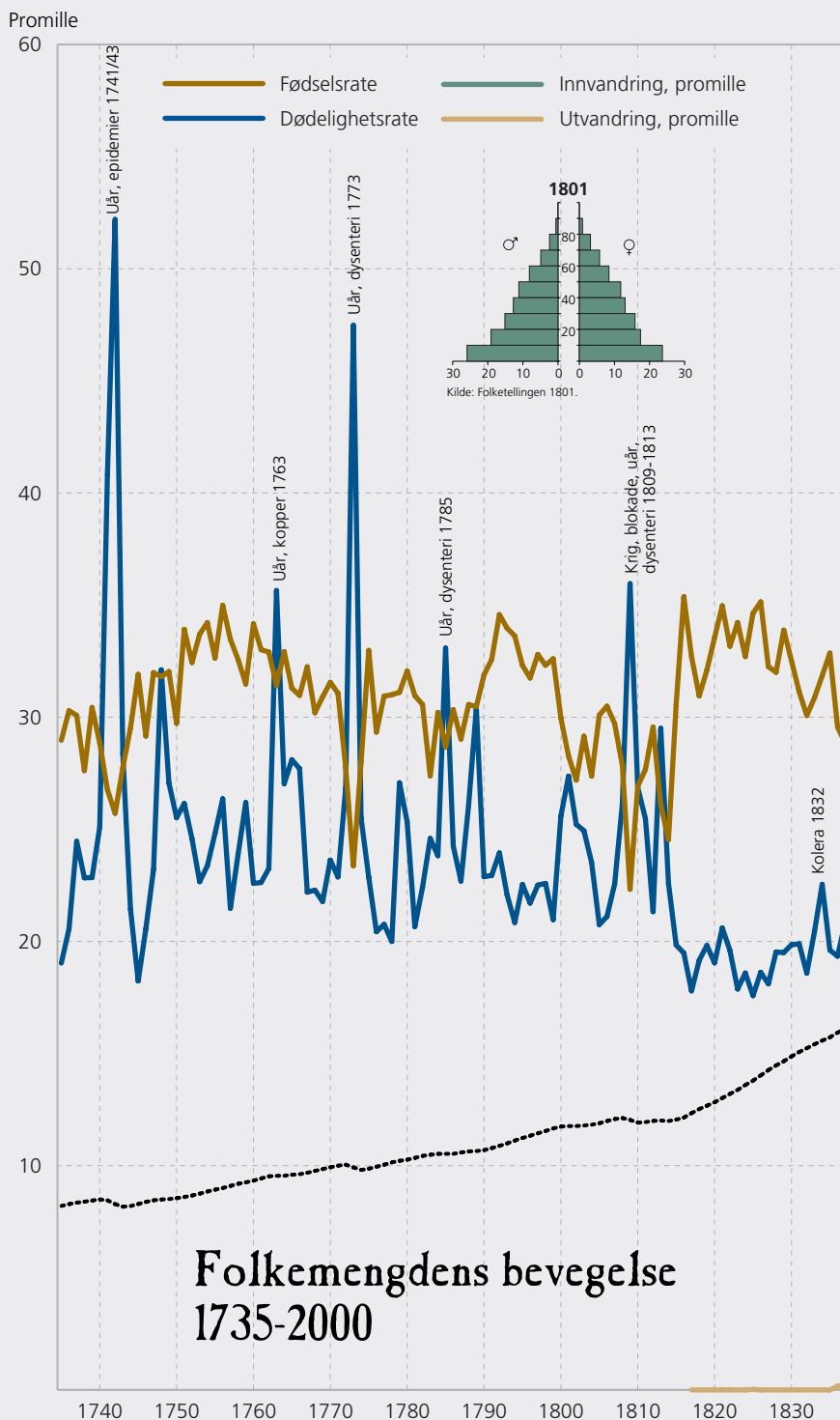
Johan Nicolay Tønnessen, Rømning 1850-1914 fra Norske skip i fremmede havner, i Den norske sjøfarts historie, II bind, 3dje del, Oslo 1951.

The Encyclopedia of New York City, Edited by Kenneth T. Jackson, The New-York Historical Society, New York 1995

Kjartan Fløgstad, Eld og vatn, Nordmenn i Sør-Amerika, Oslo 1999

Dr. Osc. Alb. Johnsen skriver i Norges Historie, V Binds første del tidsrummet 1660-1746, Kristiania 1911, om folkemengdens bevegelse og om næringsveiene:

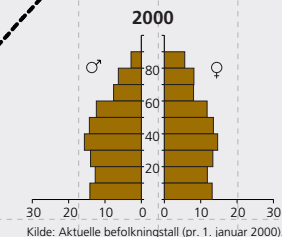
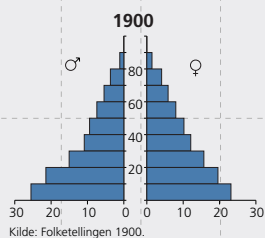
“De tællinger som ble foretaget i aarene 1664-1666 og i 1701-1702, omfattede kun mandkjønnet, og listerne er, særlig for de sistnevnte aars vedkommende, kun meget ufuldstændig bevaret. Som det ældste nogenlunde brugbare statistiske materiale til beregning av folkemængden er de dog overordentlig viktige og har været gjort til gjenstand for en meget indgaaende kritisk bearbejdelse. Resultatet heraf er, at man, uden at begaa nogen større feil, tør sætte indbyggertallet ved midten av 1660-aarene til i alt 440 000, hvoraf 30 000 falder paa byerne. Med noget mindre, men dog tilnærmelsesvis sikkerhed anslaaes folkemængden i 1701 til godt og vel ½ million, idet byernes indvaanere antages steget med 10 000, landdistrikternes med lidt over 50 000. (...) Ogsaa under den store nordiske krig synes der at have været ialfald nogen fremgang, og naar professor Aschehoug beregner folkemængden i landdistrikterne i aaret 1723 til 490 000, er dette tal maaske noget, men neppe meget for høit. Senere gik det hurtig opover. Allerede i 1735 anslaaes den samlede befolkning til 600 000, og i 1769 fra hvilket aar der haves temmelig fuldstændige folketællingslister, til 732 000; deraf falder 73 000 paa byerne og 659 000 paa landdistrikterne. (...) Størst har fremgangen vært i Akershus stift. I enkelte oplandsbygder, saaledes i Solør og Odalen, Østerdalen, Ringerike og Hallingdal, har indbyggertallet endog tredoblet sig i de ca. 100 aar mellem 1666 og 1769. At fremgangen er størst i Akershuus stift, hænger sammen med Østlandets sterkere økonomiske opkomst, særlig jordbrugets, trælast-handelens og sjøfartens udvikling; (...).”

Folkemengden i et land øker med antall fødte og innflyttede, mens antall døde og utflyttede reduserer den. *Fødselstallet* for ett år angis gjerne i promille av den totale folkemengden. I de siste 265 årene har fødselstallet variert mellom 35 (1816, 1826 og 1859) og 12 (1983). De suntske bølger og det fallende fødselstallet fra 1880 til 1930-årene og den sterke økningen fra 1942 til 1946, vises klart.

Bølger

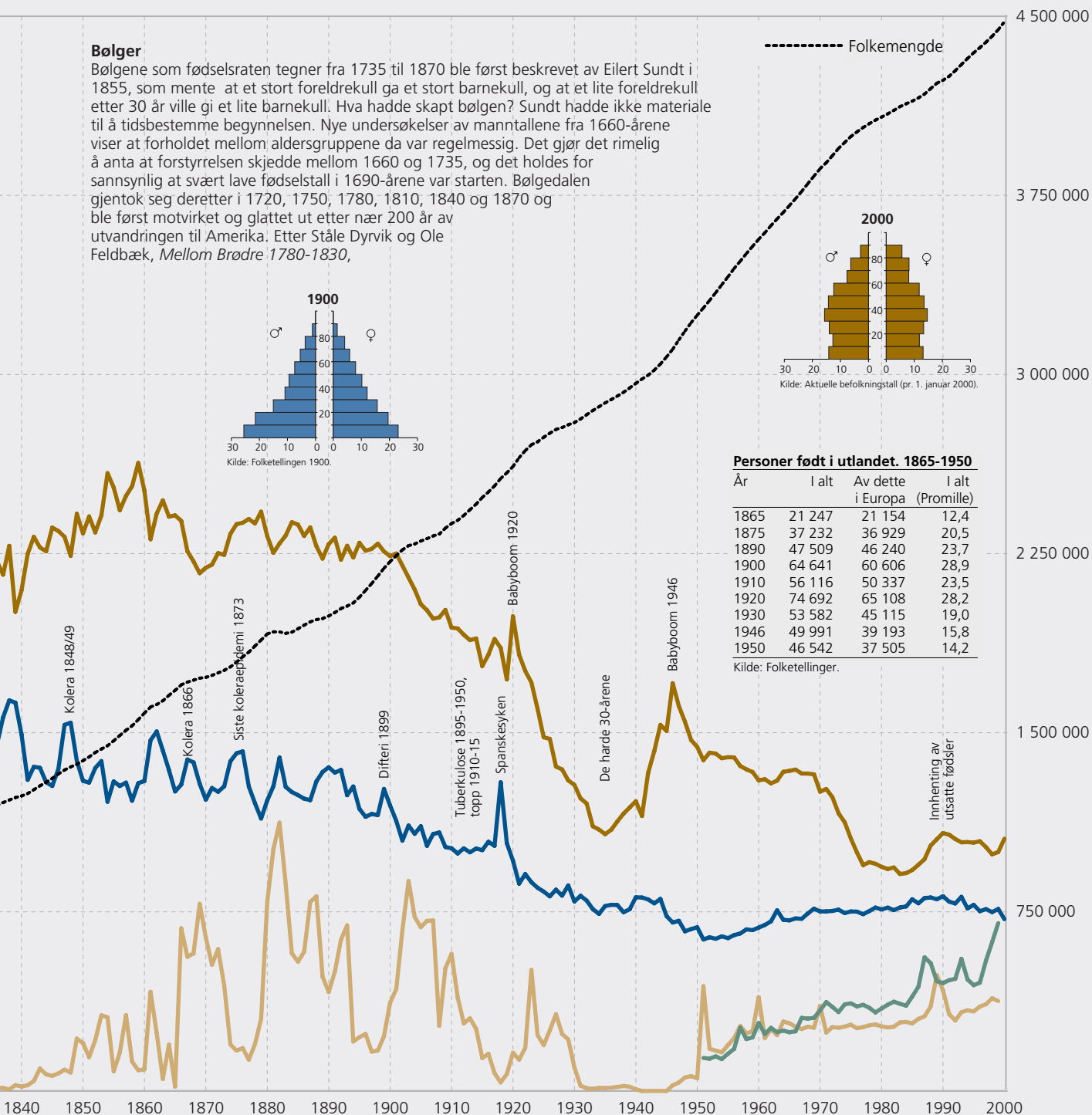
Bølgene som fødselsraten tegner fra 1735 til 1870 ble først beskrevet av Eilert Sundt i 1855, som mente at et stort foreldre-kull ga et stort barnekull, og at et lite foreldre-kull etter 30 år ville gi et lite barnekull. Hva hadde skapt bølgen? Sundt hadde ikke materiale til å tidsbestemme begynnelsen. Nye undersøkelser av manntallene fra 1660-årene viser at forholdet mellom aldersgruppene da var regelmessig. Det gjør det rimelig å anta at forstyrrelsen skjedde mellom 1660 og 1735, og det holdes for sannsynlig at svært lave fødselstall i 1690-årene var starten. Bølgedalen gjentok seg deretter i 1720, 1750, 1780, 1810, 1840 og 1870 og ble først motvirket og glattet ut etter nær 200 år av utvandringen til Amerika. Etter Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk, *Mellom Brødre 1780-1830*,

Personer født i utlandet. 1865-1950

År	I alt	Av dette i Europa	I alt (Promille)
1865	21 247	21 154	12,4
1875	37 232	36 929	20,5
1890	47 509	46 240	23,7
1900	64 641	60 606	28,9
1910	56 116	50 337	23,5
1920	74 692	65 108	28,2
1930	53 582	45 115	19,0
1946	49 991	39 193	15,8
1950	46 542	37 505	14,2

Kilde: Folketellinger.

Dødeligheten har endret seg ved at de store toppene, de demografiske krisene er blitt borte, og fra begynnelsen av 1800-tallet har raten falt jevnt til den flatet ut i 1950-årene. Ni år har antall døde vært større enn antall fødte: 1741, 1742, 1743, 1748, 1763, 1773, 1785, 1809 og i 1813. Den høye dødeligheten i disse årene skyldtes en kombinasjon av uår og epidemier. For utvandring og innvandring går ikke de årlige tallene så langt tilbake (henholdsvis til 1821 og 1951) og før 1951 ble bare utvandringen til oversjøiske områder registrert. *Utvandringen* var størst fra 1860 til midt på 1920-tallet og varierte med konjunkturer i USA og Norge. Etter 1960 har både *innvandringen* og utvandringen steget, innvandringen noe mer enn utvandringen.